

Âşık Temel Türâbî'nin Şiirlerinin Anlam Çerçevesi Üzerine Bir İnceleme*

Burcu KAYA ÇAKI¹

Özet

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Âşıklık geleneği, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Bulunduğu toplumun sözcüsü konumunda olan âşık, sözlü gelenekte yaşatılan bütün değerlerle beslenerek âşıklık geleneğini devam ettirmektedir. Bu gelenek içinde yetişen âşıklardan biri de Âşık Temel Türâbî'dir. Gerek sanatı ve eserleri gerek edebi şahsiyetiyle 20. yüzyılın âşıklarından Âşık Temel Türâbî artık günümüzde gittikçe önemini yitirmeye başlayan bu geleneğe hizmet eden ve katkı sağlayan âşıklarımızdandır. Yaşayan âşıklardan biri olarak geleneğe katkılarını saptamak amacıyla dilbilimsel yöntemin şiir dili ile ilgili kurallarından yararlanılarak âşığın şiirlerinin anlam çerçevesi tespit edilmeye çalışılacaktır. Âşık Temel Türâbî'nin şiirleri göndergesel anlam, yan anlam, özel adlardan yararlanma, uzak çağrışımlar, eşadlı ve çok anlamlı ögelerden yararlanma ve kavram karşıtlığından yararlanma konularına göre inceleme yöntemine gidilecektir. İncelemeler sonucunda halkın ortak duygu ve düşüncelerini ifade eden tarzda şiirler yazan âşığımızın gelenek içindeki yeri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Âşık
Âşıklık geleneği
Temel Türâbî
Anlam çerçevesi

A Study of Minstrel Temel Türabi's Poetry in Terms of Meaning Frame

Abstract

The tradition of minstrelsy has an important place in Turkish culture. It has been refined through centuries and become a collection of values that passed from one generation to another through the poetry. Minstrel is a speaker of his society, he keeps the tradition alive by feeding from the values of the oral tradition. Minstrel Temel Türabi is one of those minstrels. With his art and his literary character Minstrel Temel Türabi contributes to the waning tradition in

Keywords

Minstrel
The tradition of minstrelsy
Temel Türabi
The meaning frame

*Bu çalışma, 5-8 Ekim 2017 tarihleri arasında Nevşehir'de gerçekleştirilen I. Uluslararası Bilimsel ve Meslekî Çalışmalar Sempozyumu'nda (BİLMES 2017) sunulmuş olan bildiri metninin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

¹Arş. Gör.,Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kayaburcu@uludag.edu.tr

the 20th–21st centuries. In order to determine his contribution to the tradition as a living poet; the meaning frame of the poems of the poets will be determined through the linguistic method. Minstrel Temel Tûrabi's Poetry will be studied according to the its use of semiological meanings, connotations, proper nouns, far associations, homonyms, polysemantics and contrasts. With this study, Minstrel Temel Tûrabi's place, who expresses collective ideas and emotions of the people, in tradition will be revealed.

GİRİŞ

Âşık edebiyatı, ozan-baksı edebiyatı geleneğinin İslamiyet'ten sonra tasavvufî düşünce, Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufî halk edebiyatı olarak gelişen milli Türk edebiyatı 15. yüzyılın sonlarından sonra sosyal ve siyasi nedenlerden dolayı yeni bir oluşum içine girerek âşık edebiyatı olarak şekillenmeye başlamıştır (Artun, 2005, s.29).

Türk kültürünün bütün katmanlarınca özümsemiş ve çağlar boyu toplumun ortak kültür kodlarını oluşturan önemli bir kurum olan (Çobanoğlu, 1999, s.54) âşık edebiyatının temsilcileri zaman zaman saz şairi, çöğür şairi, meydan şairi, son yıllarda bazı çevrelerce halk ozanı terimleri ile anılırlar (Günay, 2008, s.52; Yardımcı, 2004, s.138).

Sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere "âşık", bu söyleme biçimine "âşıklık", âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de "âşıklık geleneği" adı verilir (Artun, 2005, s.1). Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Âşıklık geleneği, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Bulunduğu toplumun sözcüsü konumunda olan âşık, sözlü geleneğe yaşatılan bütün değerlerle beslenerek âşıklık geleneğini devam ettirmektedir. Âşıklık geleneğinin sözlü kültür yoluyla yayılması onun canlı olarak yaşatılmasını sağlamaktadır. Bu gelenek içinde yetişen ve Bursa'da yaşayan âşıklardan² biri de Âşık Temel Tûrâbî'dir. Gerek sanatı ve eserleri gerek edebi şahsiyetiyle 20. yüzyılın yaşayan âşıklarından Âşık Temel Tûrâbî, artık günümüzde gittikçe önemini yitirmeye başlayan bu geleneğe hizmet eden ve katkı sağlayan âşıklarımızdandır.

1. Âşık Temel Tûrâbî'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Temel Şahin, 25 Mart 1966 tarihinde Erzurum ilinin Oltu ilçesine bağlı Ünlükaya Köyü'nde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini bu köyde tamamlayan âşık, küçük yaşlarında köy hayatının şartları gereği çiftçilik ve hayvancılık yapmıştır. 1986-1988 yılları arasında Bolu ve Denizli'de askerlik görevini tamamlamıştır.

1990 yılında Reyhanî'nin Bursa'ya gelmesiyle aşığımız da 1991 yılının mart ayında Erzurum'dan Bursa'ya göç etmiştir. 1992 yılında Bursa PTT Başmüdürlüğü'nde işçi olarak göreve başlamış, daha sonra Bursa ilinin Karacabey ilçesinin PTT'sinde koruma görevlisi olmuştur. Orta öğrenimini de burada bitiren âşık, liseye de kayıt yaptırmış ancak vakti olmadığı için lise öğrenimini tamamlayamamıştır. 2005 yılında Yıldırım Belediyesi Kültür

² Geleneksel âşık edebiyatı temsilcileri arasında Bursa'da yaşamış olan Bursalı Halil ve Âşık Halil de bu gelenek içinde önemli bir yere sahiptir (Taş, 2002, s.49).

Daire Başkanlığı bünyesinde göreve başlamıştır. Hâlen aynı yerde görevine devam etmektedir. Âşık Tûrâbî evli ve dört çocuk babasıdır.

Fotoğraf 1. Âşık Tûrâbî'nin gençlik hali

Küçük denilecek yaşta şiire ve saza ilgi duymaya başlamış, çevresindekilerin teşviki ile 11 yaşında bağlama çalmayı öğrenmiştir. Âşıklık sanatına ilgisi olduğu için babası tarafından Âşık Sümmânî ocağına çırak olarak verilmiş, Sümmânî'nin torunu Âşık Nusret Torunî usta ile iki yıl aynı evde yaşamak kaydıyla çalışmıştır. Daha sonra Reyhanî'yi Âşık Mevlüt İhsanî'yi ve Murat Çobanoğlu'nu tanıyarak âşıklık kervanına katılmıştır.

Fotoğraf 2. Âşık Tûrâbî'nin bir etkinlikten görüntüsü

Tûrâbî'ye göre bade “İlahi bir rûzgârdır, bir sevgidir. Allah'ın vermiş olduğu tattır.” Annesine göre ona âşıklık gücünü veren olay, mevsimi olmamasına rağmen bebekken suyunu emdiği bir dilim portakalda aranmalıdır (Alptekin, 2002, s.10). Temel Şahin'e, Tûrâbî³ mahlasını ehl-i beyt soyundan gelen Eyübe'l Ensarî adında bir hoca vermiştir. Mahlasın verilme sebebi de Sivas'ta yaşadığı söylenen Tûrâbî adlı bir âşığın hatırasının yaşatılmak istenmesidir.

Âşıklığın oluşmasında 19. yüzyıl âşıklarından Sümmânî ve Çıldırılı Âşık Şenlik'in yanı sıra Erzurum âşıklarından Nusret Torunî, Âşık Yaşar Reyhanî, Âşık Mustafa Ruhanî, Âşık Mevlüt İhsanî etkili olmuştur. Ayrıca Temel Şahin, “usta-çırak” geleneği doğrultusunda

³Tûrâbî kelimesi Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te toprağa mensup, toprakla ilgili, topraktan anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2006, 1114).

Nusret Torunî'ye çıraklık yapmıştır. Şuanda kendisinin de Âşık Zafer Kazancı adında bir çırağı vardır.

Fotoğraf 3. Âşık Tûrâbî'nin çırağı Âşık Zafer Kazancı

Halk şirinin birçok türünde örnekler veren âşık, söylediği şiirlerin şekil ve tür özelliklerine de vakıftır. Sade bir dille şiirler yazan âşığın şiirlerinde zaman zaman yerel kelimeleri de kullandığı görülmektedir.

Bursa Halk Ozanları Derneği başkanı olan Âşık Tûrâbî, yazdığı şiirlerin ilk şekillerini bazen değiştirdiğini ifade etmektedir. En çok mezarlık yanından geçerken ilham geldiğini söyleyen âşık, kendisini derinden etkileyen olaylar karşısında duygularını dizelere dökerek ifade etmektedir. Uludağ Üniversitesi'nin Sarıkamış şehitlerini anmak için düzenlediği bir etkinlikte âşık, ağlayan bir kadın görmüş kim olduğunu sorunca da Kazım Karabekir'in kızı olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine aklına Allahuekber Dağları gelmiş, o an da Allahuekber Türküsü'nü yazmıştır. Türkü o kadar çok beğenilmiştir ki Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası tarafından çalınmak üzere talepte bulunulmuştur.

Âşık Tûrâbî, şiirlerinde aşk, sevgi, sevgilinin vefasızlığı, ayrılık, gurbet, özlem gibi bireysel konuların yanı sıra daha çok toplumsal konuları ön planda tutmuştur. Âşık, yaşadığı toplumun sözcüsü konumunda olmuş, yaşanan toplumsal olaylara hiçbir zaman kayıtsız kalmamıştır. 1999 Marmara depremi, Kosova'da Boşnaklara karşı yapılan katliam, IMF, Avrupa Birliği, geleneksel kültür yapısının bozulması, terör, israf, cahillik, yoksulluk vb. konularda onlarca şiiri vardır. Ayrıca güncel olayları da yakından takip eden âşık, bu konulara da kayıtsız kalmaz. "Fırat Kalkanı Destanı" adlı şiiri bunun en güzel örneklerinden biridir.

Âşık Tûrâbî'nin halk hikâyeci yönü de vardır. Tahir ile Zühre, Necip ile Telli, Yaralı Mahmut, Âşık Garip, Ercişli Emrah, Köroğlu ve Kolları onun meclislerde ustasından öğrendiği ve anlattığı halk hikâyeleridir. Göçebe Yusuf, Sultan ile Abdullah, Ülber Sultan ise kendi tasnif ettiği halk hikâyeleridir.

Âşık Temel Tûrâbî'nin şiirlerinin toplandığı iki kitap yayımlanmıştır.⁴ Bunun yanı sıra çeşitli kitap ve dergilerde şiirleri yer almaktadır. Türkiye'de ve yurt dışında düzenlenen âşık toplantısına katılarak değişik dereceler ve ödüller almıştır. "Bir dili konuşan iki devlet var/

⁴ Şevket Saran & İsmail Soysal; Erzurumlu Âşık Temel Tûrâbî, Tunalı Matbaası, Bursa, 1988.

Ali Berat Alptekin; Begim / Âşık Temel Turabî, Akçağ Yayınları, Bursa, 2002.

Biri Azerbaycan biri Türkiye” adlı türküsüne Azerbaycan’da klip çekilmiş ve Azerbaycan valiliği tarafından bir evle ödüllendirilmiştir.

Âşık toplantılarına katılmanın dışında ulusal (TRT, Star TV, Kanal 6, Meltem TV) ve mahalli televizyon kanallarında (Olay TV, Sivas TV, KON TV, ART TV, SUN TV) âşık programları yapmıştır.

Fotoğraf 4. Aşığın aldığı plaket ve ödüllerden bazıları

Âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden olan Âşık Temel Tûrâbî, yeni şiirler yazmaya, etkinliklere katılmaya devam ederek geleneği yaşatmaya çalışmaktadır.

2.Âşık Temel Tûrâbî’nin Şiirlerinin Anlam Çerçevesi

Anlam çerçevesi terimi, göstergelerin dil düzeni içinde anlam açısından taşıdığı bütün değerleri, temel anlamlarıyla birlikte yan anlamlarını, okuyan/dinleyende çağrıştırdığı başka kavramların tümünü içine almaktadır (Karadağ, 1998, 20).

Yaşayan âşıklardan biri olarak geleneğe katkılarını saptamak amacıyla Âşık Temel Tûrâbî’nin şiirleri, şiir dilinde göstergelerden anlam yönünden yararlanma başlığı altında yer alan:

- 1-Göndergesel anlam
- 2-Yan anlam
- 3-Duygu Değeri
- 4-Özel adlardan yararlanma
- 5-Uzak çağrışımlar
- 6-Eşadlı ve çok anlamlı öğelerden yararlanma
- 7-Kavram karşıtlığından yararlanma

konularına göre incelenecektir (Aksan, 2013, s. 79).

Anlam çerçevesi içinde yer almayan ancak halk şiirinin zenginliğini yansıtmaya açısından önemli olan benzetme ve aktarma öğeleri de anlam çerçevesi başlığına eklenmiştir.

2.1.Göndergesel Anlam

Geleneksel dilbiliminde “temel anlam” olarak nitelendirilen şey, göstergelerin ilk önce dile getirdikleri, çeşitli aktarmalar ve yan anlamlar dışında kalan kavramdır (Aksan, 2013, s.82).

Göndergesel anlamı ön plana çıkmış şiir örneklerine çokça rastlanır. Bu tür şiirlerin içten, yalın yapıları hem okuyucu/dinleyicilerin hem de araştırmacıların dikkatini çekmiş, lirik şiir ve şiirde lirizm terimleri bu tür şiirler için kullanılmıştır. Türk halk şiirinin temelde doğmacaya dayanması, günlük hayatla iç içeliğinin yoğun olması, onların bünyelerinde kendiliğinden zengin bir göndergesel anlam birikimini sağlamıştır (Karadağ, 1998, s.24).

Âşığın şiirlerinde göndergesel anlam taşıyan dörtlük örnekleri mevcuttur.

Şevket Hoca'nın duruşu
Bilmem ki nedir görüşü
Hayırdır hayali düşü
Bu Ramazan geceleri (Alptekin, 2002, s. 73)

2.2.Yan Anlam

Yan anlam, bir göstergenin temel anlamı dışında yansıttığı bir başka kavram değil, onun yanı sıra dile getirdiği çeşitli duygular, çağrışımına yol açtığı değişik tasarımlardır (Aksan, 2007: 171).

Aşağıdaki dörtlükte geçen “leke” kelimesinin gerçek anlamı kirliliği gösteren iz, renk değişikliğidir. Ancak âşık, bu kelimeyi yalan söz, iftira anlamında kullanmıştır.

Demek ki gerçeği hiçe saydılar
Alnıma **lekeli** imza koydular
İftirayla başarıyı dövdüler
Ak duvara kirli çamur atanlar (Alptekin, 2002, s.166)

2.3.Duygu Değeri

Her dilde kimi sözcükler o dili konuşan bireylerde bir takım tasarımların yanı sıra duygulandırıcı öğeler de taşır (Aksan, 2009: 56). Bazı araştırmacılar tarafından bu öğeler “duygu değeri” terimiyle karşılanır.

Aşağıdaki dörtlüklerde âşığın kullandığı kelimeler bize olumsuz duygular hissettirmektedir.

Âşığın âşık eyleyen
İçindeki **yanan közdür**
Usansa aşkı söyleyen
Onda olan **çile** azdır (Alptekin, 2002, s.88)

Ekonomi **hilesini**
Zalim **terör** belasını
Memleketin **çilesini**
Yapılan **talanı** yazın (Alptekin, 2002, s.85)

2.4.Özel Adlardan Yararlanma

Özel adlar, şiirde anlamın açıklanması bakımından önemli öğelerdir. Kuşkusuz bunlar da bir gösterilen olduklarından gösterge kapsamındadırlar (Karadağ, 1998: 64).

Her ne kadar belli bir kişiyi, ülkeyi, bir yeri, bir coğrafya kavramını gösterecekler de kimi özel adların birtakım tasarımlar, imgeler uyandırdıkları kimi zaman duygu değeri taşıdıkları görülür. Bunlar insanın yetişme çevresine, kültür düzeyine, dünya bilgisine ve ruhsal yapısına göre kişiden kişiye değişse de her toplumda bir takım değerlere, etkileyici öğelere sahiptir (Aksan, 2009, s.57).

Özel Adlardan Yararlanma dört başlık altında toplanabilir (Karadağ, 1998, s.65-66):

2.4.1.Kişiler

Âşığın şiirlerinde tarihî, edebi, dinsel kişiler, hikâye tipleri ve gündelik tiplerden örnekler sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Alaattin Keykubat'ın yuvası
Üzerinde erenlerin davası
Hububat ambarı kırın ovası
Sofrada büyüktür payı Konya'nın (Alptekin, 2002, s.153)

Türâbî çeker cezayı
Dergâhta bulur hizayı
Mahlasın **Âşık Fezayi**
Üstat **Feyzi Halıcı'**sın (Saran & Soysal, 1998, s.118)

Tophanede **Osman Bey'**in özü var
Çorbasında **Emir Sultan** tuzu var
Fırınında **Somuncu'**nun közü var
Külüne vurgunum yeşil Bursa'nın (Alptekin, 2002, s.152)

Dedem Korkut kopuzun telinde
Allah diyen şakirtlerin dilinde
Hakk'ın emri **Peygamber'**in yolunda
Eriken sevgidir bizim **peygamberimiz** (Alptekin, 2002, s.194)

2.4.2.Yer

Âşığın şiirlerinde başta memleketi Erzurum, şuan da yaşadığı yer olan Bursa ve gezip gördüğü, etkilendiği yerler sıkça işlenmektedir. Bunun yanı sıra şiirlerinde gerçek ve hayali mekânlar, dağlar, dereler, ovalar, çeşitli kutsal mekânlar karşımıza çıkmaktadır.

Toros Palandöken Erciyes Ağrı
Top mermisi değmiş yaralı bağı
Bahardan bahara yaptığı çağrı
İnsanlığa güzellikler katıyor (Saran & Soysal, 1998, s.44)

Bağ ile bostandır **Sivri deresi**
Bir nakış halidir **Kırdağ yaylası**
Bayrağı yükselir şanlı kalesi
Mısırlı Zennur'un özü **Oltu'da** (Alptekin , 2002, s.99)

2.4.3.Hayvanlar

Boz yamaçta dalgalanan çiçekler
Esen yele ayrı ayrı seslenir
Bir sebep var **baykuş** viranı bekler
Bülbül güle ayrı ayrı seslenir (Saran & Soysal, 1998, s.44)

Yaylasında **ala geyik** süslenir
Kayasında yalın **keklik** seslenir
Otlağında **yağız atlar** beslenir
Nalına vurgunum yeşil Bursa'nın (Alptekin, 2002, s.151)

2.4.4.Nesneler

Tarla kenarında bir köylü kızı
Elinde **çapası** çekilmez nazı
Çobanın **kavalı** aşığın **sazı**
Her güzele ayrı ayrı seslenir (Saran & Soysal, 1998, s.78)

Bir tarafı ince ipek
Kesilince tutar mı ek
Ne **top** atar ne de **tüfek**
Vurmadan yıkar insanı (Alptekin , 2002, s.68)

2.5.Uzak Çağrışımlar

Şiir dizelerini oluşturan tek sözcük geniş anlam çerçeveleri oluşturabileceği gibi kimi zaman da sözcüklerin ötesinde kimi bazı anlatım öbekleri, görünenin dışında ancak okuyan/dinleyen kültürel süzgecinden geçerek anlaşılabilen uzak anlamları yansıtabilir (Karadağ, 1998, s.118).

Bu şiirsel anlatım biçiminde sanatçı bir kavram ya da imgeyi, onunla yakından ilgili göstergelerle değil, uzaktan dolaylı göstergelerle yansıtmaya çalışmakta, böylelikle okuyan/dinleyen de yeni yeni tasarımlar ve duyguların belirlenmesine yönelinmektedir (Aksan, 2013, s.108).

Âşık, aşağıdaki dörtlükte Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban edişi ve Allah'ın Hz. İbrahim'e gökyüzünden bir koç gönderişi olayına çağrışım yapmaktadır.

Halil rüyasını gördü
İsmail'e bıçak sürdü
Allah ona koç gönderdi
Bebekler kurban olur mu (Alptekin, 2002, s. 93)

Gönüle seslendiği sevda temalı şirinin aşağıdaki dörtlüğünde şair, aşk hikâyesi kahramanlarının adını anarak onlar üzerinden çeşitli çağrışımlar yaratmaya çalışmıştır.

Mecnun Leyla Arzu Kanber yandı Kerem Han Aslı

Ferhat yardı kayaları yar diye sesli sesli
Ben cananıma aşığım sanmayın kalbi paslı
Dört bir yanım keder dolu her günüm çile gönül (Özhan vd, 1992, s. 290)

Âşık, aşağıdaki dörtlüğünde Ferhat'ın Şirin için dağları delmesi olayına çağrışım yapmıştır.

Şirin'dir **Ferhat'**a dağı yardırın
İspatı güzelin kara kaşları
Külüngüyle çok engeli durduran
Ah ile ağarttı kara saçları (Saran & Soysal, 1998, s.74)

2.6.Eşadlı ve Çokanlamlı Ögelerden Yararlanma

Şiir dilinde seyrek de olsa başvurulan, anlama ilişkin bir anlatım yolu, eşadlı ve çokanlamlı ögelerden yararlanmadır (Aksan, 2013, s. 112). Eşadlılık, bir dil içinde birbirinden bütün bütün ayrı iki ya da daha çok kavramın ses ya da yazım açısından aynı niteliklerdeki göstergelerle dile getirilmesidir (Aksan, 2009, s.72).

Çokanlamlılık ise özellikle aktarmalar yoluyla sözcüklerin göndergesel anlamlarına yeni yan anlamların eklenmesiyle oluşmaktadır (Aksan, 2013, s.112).

Aşağıdaki dörtlüklerde yer alan al bayrağım, yazı geldi, kara gelin yazılışları aynı olmasına rağmen farklı anlamları içeren kelimelerdir.

Al bayrağım al bayrağım
Kan vereyim **al bayrağım**
Sana benim canım feda
Benim şanlı **al bayrağım** (Alptekin, 2002, s. 213)

Yazı geldi yazı geldi
Kara haber **yazı geldi**
Gitti yârim gelmez oldu
Bu kışın da **yazı geldi** (Alptekin, 2002, s. 213)

Kara gelin
Fırtınaya **kara gelin**
İki gözünde yaş gördüm
Neden bahtın **kara gelin** (Alptekin, 2002, s. 213)

Âşık, aşağıdaki dörtlüğünde kullandığı “gül” kelimesi çok anlamlıdır. Hem çiçek olan gül hem de sevgili anlamı bulunmaktadır.

Uzun ince yola çıkmış
Ölümsüz eser bırakmış
Türküden meşale yakmış
Kırmızı **gülü** arıyor (Altekin, 2002, s. 90)

2.7.Kavram Karşıtlığından Yararlanma

Şiir dilinde etkiyi sağlayan öğelerden biri, karşıt kavramların bir araya getirilerek okuyan/dinleyende güçlü bir izlenim bırakacak bir anlatıma başvurulmasıdır (Aksan, 2005, s.129).

Ağlayan mazluma **gülen** zalimin
Felek gözlerine yaş koyar bir gün
Haline şükreden akliselimin
Mevla yüreğine güç koyar bir gün (Saran & Soysal, 1998, s.21)

Dünya ağaç biz yaprağız
Bugün varız yarın yoğuz
Ölünce aynı toprağız
Yaşarken sen, ben olur mu? (Alptekin, 2002, s. 93)

2.8.Benzetme

Her dilde bir nesneyi, bir durumu daha iyi anlatabilmek için, dinleyenin ve okuyanın gözünde daha iyi canlandırabilmek için benzetmelerden yararlanılmaktadır (Aksan, 2005, s. 137).

Klasik Türk şiirindeki karşılığı "teşbih" olan (Külekçi, 2011, s.31) benzetmede anlatılacak nesne ya da durum, belirgin bir niteliği olan bir şeyin adı anılarak ona yaklaştırılır, böylece daha canlı, daha somut bir biçimde göz önüne getirilir (Aksan, 2005, s.137).

Benzetmeler, deyim aktarmalarının ilk aşaması olarak kabul edilir. Bir benzetmeye başvurulurken dört ögenin varlığı söz konusudur: Benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme ögesi ve benzetme yönü (Aksan, 2013, s.129).

Dilde yerleşik olan benzetmelerin yanında şairlerin şiirlerinde kullandıkları değişik, kendilerine özgü ve özgün benzetmeler vardır ki bunlar o sanat yapıtının anlatım ve canlandırma gücünü artırır.

Âşığın doğduğu köy olan Ünlükaya Köyü'ne yazdığı şiirinde âşık, Ünlükaya'yı barajları doldurup taşan suya, Harran'a ve şaha kalkmış atlara benzetmektedir.

Barajlarda dolup taşar gibisin
Sen de bizim küçük Harran gibisin
Sanki şaha kalkmış atlar gibisin
Birin kır diğerin dor Ünlükayam (Alptekin, 2002, s. 132)

Âşık, Sevdiğim I başlığını taşıyan şiirinin aşağıdaki dörtlüğünde sevgilisinin yüzünü güneş ve aya, sevdasını yüreğinde akan çaya, sevgilisinin güzelliğini de Züleyha'nın güzelliğine benzetmektedir.

Mah cemalin güneş gibi ay gibi
Sevdan yüreğimde akan çay gibi
Güzelliğin Züleyha'ya aday gibi
Emsalin nereden bulam sevdiğim (Alptekin, 2002, s. 139)

Âşık, aşağıdaki dörtlükte kendisini bülbüle sevgilisini de gonca güle benzetmektedir.

Bana bülbül derler sana gonca gül

Sınırsız sevdanın vuslatını bil

Bu gece sabahın olması meçhul

Gönülden gönle yol koyuyorum (Alptekin, 2002, s. 142)

Âşık, sevgilisinden dert yandığı aşağıdaki dörtlükte gül benzinin solmasını sonbahara, sevgilisini de âşıkları çöle salan yâre benzetmektedir.

Sevdanı ok yaptın vurdun öldürdün

Yüreğimi gam kasavet doldurdun

Hazan gibi gül benzimi soldurdun

Âşıkları çöle salan yar gibi (Alptekin, 2002, s. 179)

Âşık, aşağıdaki dörtlüğünde ömrünü ipliğe, hayatını halıya, kalbini de her gün yüz bin defa okunan kapalı kitaba benzetmektedir.

Ömrüm iplik oldu hayatım halı

Her gün bir nakışla dokunuyorum

Aç bak **kalbim kitap gibi** kapalı

Günde yüz bin defa okunuyorum (Alptekin, 2002, s. 43)

Âşık, aşağıdaki dörtlüklerde klasik benzetmelerin dışında orijinal benzetmelere yer vermiştir. Kirpik kadayıfa, göz üzüm ve kiraza, kaş da kaleme benzetilmiştir.

Yaradanım seni övmüş yaratmış

Güzelliğin başka âlem sevdiğim

Kadayıf kirpiğin üzüm gözlerin

Kudretten kaşların kalem sevdiğim (Alptekin, 2002, 139)

Gel etme eyleme bırak bu nazı

Kaş kalem gözü kiraz sevdiğim

Bana haram ettin baharı yazı

Yok mu merhametin biraz sevdiğim (Alptekin, 2002, 139)

2.9.Deyim Aktarmaları

Benzetmenin ileri aşaması olup anlatıma güç kazandırmak için başvurulan söz sanatlarından biri olan deyim aktarması, aralarında uzak yakın ilgi (benzerlik, işlev ilgisi, yakınlığı) bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kurarak birinin adını ötekine aktarma eğilimi sonucunda oluşan dil olayıdır (Aksan, 2013, s.128).

Klasik Türk şiirindeki karşılığı "istiare" olan (Ayyıldız, 2014, s.3) deyim aktarması yerine günümüzde "eğretileme" sözcüğü de kullanılmaktadır (Aksan, 2008, s.90). Deyim aktarmaları çeşitli alt gruplara ayrılır:

2.9.1.Doğadan İnsana Aktarma

Doğadaki nesnelere adlarının ve bu nesnelere ilgili sıfatların insanlar ve onların nitelikleri için kullanılması yoluyla meydana gelen bir aktarma türüdür (Aksan, 2013, s.130). Şairler, çoğu zaman sevgililerini doğadaki varlıklar ve unsurlarla özdeşleştirirler.

Aşağıdaki dördlükte ceylan bakışlı ifadesiyle kastedilen sevgilinin kendisidir. Âşık, sevgilisini ceylan ile özdeşleştirmiştir.

Ne **ceylan bakışlı** ne melek yüzlü
Onun yavuklusu kalbinde gizli
Leyla'lar ne kadar olsa da nazlı
Yola getirene ozan diyerler (Saran & Soysal, 1998, s. 90)

Âşık, "Fırat Kalkanı Destanı" adlı şiirinin aşağıdaki dördlüğünde sınırda bekleyen düşman askerleri için "çakal sürüsü" ifadesini kullanarak doğadan insana aktarma yoluna başvurmuştur.

Sınırda **çakal sürüsü**
Mehmetçiğe kurmuş pusu
El Bab Türkmen'in namusu
Verilecek zaman değil

2.9.2.İnsandan Doğaya Aktarma

Yaygın olarak kullanılan aktarmalardan biri olan bu tür; insan organlarının, vücut bölümlerinin, insanla ilgili nesnelere adlarının ve insanla ilgili niteliklerin doğada benzedikleri işlev açısından yakın oldukları nesnelere aktarılmasıdır (Aksan, 2013, s.133).

Klasik Türk şiirimizde "teşhis (kişileştirme)" olarak karşımıza çıkan (Mermer vd., 2015, s. 196) bu aktarma türü, şairlerin sıkça başvurdukları anlatım yöntemlerinden biridir.

Âşık, aşağıdaki dördlükte insana özgü olan yürekli olma özelliği ve kahkaha atma eylemini dereler için kullanarak kişileştirme sanatı yapmıştır.

Kırlangıçlar uçar hubublar öter
Koyunlar kuzular ses sese katar
Yürekli dereler kahkaha atar
Anadolu'm yaylaların şen ola (Alptekin, 2002, s. 101)

Âşık, aşağıdaki dördlükte feleği yaka kaptırılan bir kişi olarak düşünmektedir.

Yar yoluna baka baka
Feleye kaptırdık yaka
Tek umudum kaldı Hakk'a
Kulum der mi ne bileyim (Saran & Soysal, 1998, s.116)

Âşık, Mehmet Akif için yazdığı şiirinin aşağıdaki dördlüğünde insana özgü yaşlı olma ve ağlama eylemlerini Anadolu için kullanarak kişileştirme sanatına başvurmuştur.

Ak gelinler kara bağladığı gün
Şehidimin kanı çağladığı gün
Yaslı Anadolu'm ağladığı gün
Müjdesi var idi Mehmet Akif'in (Alptekin, 2002, s. 156)

Âşık, "Allahuekber" adlı şiirinin aşığıdaki dörtlüğünde Allahuekber Dağları'nı başa felaket getiren biri olarak ifade edilerek kişileştirilmiştir.

Ordular yürüdü Sarıkamış'a
Sakindi üzerin Allahuekber
Korkunç felaketi getirdin başa
Neydi kışın karın Allahuekber

2.9.3.Doğadaki Nesnelere Arası Aktarma

Doğadan insana aktarmalar gibi doğadaki varlıklar arasında da aktarmalar dilde mevcuttur. Bunlar arasından hayvandan bitkiye, hayvandan hayvana aktarmalara rastlanılır (Aksan, 2009, s. 66).

Âşık Temel Türâbî'nin incelenen şiirlerinde bu tür aktarmalara rastlanılmamıştır.

2.9.4.Somutlaştırma

Daha etkili bir anlatım sağlamak amacıyla yapılan bu tür aktarmalarda soyut, anlatımı güç durumların, olayların, kavramların somut kavramlar aracılığıyla örneklendirilerek dile getirilmesidir (Aksan, 2008, s. 92).

Âşık aşığıdaki dörtlüklerde hasret, hayal, umut, gam, kader, çile, sır gibi soyut kavramları kırbaç, deniz, testi, yağmur, imza, kazan, aş, kaşık gibi somut kelimelerle birlikte kullanarak somutlaştırmıştır. Bu yola başvurarak anlatımına canlılık ve güç kazandırmıştır.

Hasret kırbaçıyla garip döversin
Bir an önce öldürmeye eversin
Sevenleri ayırmayı seversin
Seni seven yoktur gurbet (Saran & Soysal, 1998, s.29)

Yıkılırlar güçsüzleri yıkanlar
Yaptığı eyliği başa kakanlar
Hayal denizine ava çıkanlar
Umut testisini boş koyar bir gün (Saran & Soysal, 1998, s.21)

Mevlam seni nakışlamış süslemiş
Ama felek dağlarını puslamış
Gam yağmuru tüylerini ıslamış
Özgür kalmaz mısın sarı kanarya? (Alptekin, 2002, s.109)

Alnıma dayadın cilveyi nazı
Bütün şartlarına ettirdin razı
Kader imzasını taşıyan yazı
Sebeptir karşıma çıkışlarına (Alptekin, 2002, s. 104)

Tezenen değdikçe aşkın taşına
Dert yanarsın yarenine eşine
Hasret kazanında çile aş
Sır kaşığı saldığında anlarsın (Alptekin, 2002, s.154)

2.9.5.Duyular Arası Aktarma

Deyim aktarmalarının bir diğer türü de duyular ile ilgili kavramlar arasındaki aktarmalardır. Bu tür aktarmalarda bir duyuyu ile ilgili kavramın başka bir duyuya ait kavramla kullanılması söz konusudur (Aksan, 2009, s.68). Dokunma, koklama, işitme, görme ve tatma duyuları ile ilgili kavramların birbirleri ile kullanılması yoluyla yapılır.

Âşık, aşağıdaki dörtlükte “acı acı bakma” ifadesiyle tatma duyusu ile görme duyusunu birlikte kullanmıştır.

Dünyanın varlığı gelmesin gözen
Kimse **acı acı bakmasın** yüzen
Anlının teriyle ekmeyin kazan
Hak etmeden lokma yutma evladım (Saran & Soysal, 1998, s.36)

2.10. Ad Aktarmaları

Anlatımı güçlendiren bir öge olarak günlük dilde ve deyimlerde başvurulan, özellikle şiir dilinde karşımıza çıkan bir aktarım türüdür. Ad aktarması, bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil, ilgili bağlantılı olduğu bir başka göstergeyle dile getirilmesidir (Aksan, 2013, s. 145). Klasik Türk şiirindeki karşılığı mecâz-ı mürsel olan (Mermer vd., 2015, s.186) ad aktarmaları deyim aktarmalarının aksine benzerlik dışındaki diğer ilgileri kapsamaktadır.

Ad aktarmaları çerçevesi içindeki başka bir aktarma türü genel olarak bir bütünün, onun bir bölümü, parçasıyla anlatılması ya da bir bölümün parçanın yerine bütünden söz edilmesi biçiminde gerçekleşir (Aksan, 2013, s. 147).

Âşık, aşağıdaki dörtlüklerde memleket ve yurt kelimelerini kullanarak oraya yaşayan insanları kastetmiştir.

Yoksul yavru okuyacak
Bülbül olup şakiyacak
Memleket huzur duyacak
Oltu’dan bir selam geldi (Alptekin, 2002, s.70)

Bu mutlu yıl doksan birdi
Sevindirdi bizim **yurdu**
Kokun tüm dünyayı sardı
Sevgi dolu güldün alıç (Alptekin, 2002, s.61)

2.10.1.Diğer Ad Aktarması (Yerine başka sözcük kullanma)

Bu aktarma türünde anlatılmak istenen kavram, başka kavramlarla ifade edilir. Örneğin can vermek kelimesi “son nefesini vermek, eceli gelmek, gözlerini yummak, öbür dünyaya gitmek” vb. kelimelerle ağlamak kelimesi “gözyaşı dökmek”, doğmak kelimesi için

“dünyaya gelmek” kelimesiyle de ifade edilebilir (Aksan, 2005, s.156). Bu kullanımlar anlamda bir değişiklik meydana getirmez, sadece anlatımı zenginleştirir.

Âşık, aşağıdaki dördlüğünde ölüm vaktinin geldiğini “ecel gelmiş can istiyor” şeklinde ifade etmiştir.

Ecel gelmiş can istiyor

Ona karşı çıkamadım

O yar benden ben istiyor

Utancımdan bakamadım (Alptekin, 2002, s. 78)

Âşık, aşağıdaki dördlükte Atatürk’ü “büyük önder” kelimeleriyle ifade ederek ad aktarması yapmıştır.

Büyük önder idi meclis başkanı

Hüsrana uğrattı bütün düşmanı

Başardı kendisine o yakışanı

Kanaate varılınca yurdumda (Alptekin, 2002, s. 97)

Âşık, baharın gelişini anlattığı şiirinin aşağıdaki dördlüğünde dağlardaki karların eriyişini dağların beyaz gelinliğini çıkarması ile ifade etmiştir.

Sana bir müjdem var geldi ilkbahar

Anadolu’m yaylaların şen ola

Beyaz gelinliği çıkardı dağlar

Anadolu’m yaylaların şen ola (Alptekin, 2002, s. 101)

Aşağıdaki dördlükte ağlamak eylemi “gözünden yaş dökmek” şeklinde ifade edilmiştir.

Komşusunun âşık oğluyum diye

Elleri kolları bağlıyım diye

Bir mendil bırakmış bağlıyım diye

Nakış nakış **yaş dökmüş gözünden** (Alptekin, 2002, s. 148)

Âşık Temel Türâbî, üstat olarak kabul ettiği Âşık Fevzi Halıcı’yı hastanede ziyaret ettiğinde onun durumundan çok etkilenmiş ve onun için “Gördüm”⁵ adlı şiiri kaleme almıştır. Şiir baştan sona benzetmeler, aktarmalar ve kişileştirmelerle doludur. Âşık, üstadını gölgesinde gezdiği büyük bir çınar ağacı ile özdeşleştirmiştir.

Gölgesinden gezdiğimiz çınarın

Kuruyan dalları kırılmış gördüm

Aldığı darbenin yarası derin

Yaprakları yere serilmiş gördüm

⁵ Gördüm adlı şiir 29.09.2017 tarihinde yazar tarafından âşıktan bizzat derlenmiştir.

Hasta yatağında gördüm halini
Haberini olmadan öptüm elini
Enjektörler yaralamış kolunu
Yemeğe içmeye darılmış gördüm

İhtiyarlık çökmüş omuzlarına
Güneş gitmiş bulut gelmiş yerine
Derisi oturmuş kemiklerine
Bir hayli hayattan yorulmuş gördüm

Bir yanda bahar var bir yanda hazan
Mevsimden ibaret kurulan düzen
Dünyaya sığmayan koskoca ozan
Ufacık yatağa sarılmış gördüm

Bir ömür harcamış senin yolunda
Şiirlerin yankılanır dilinde
Kıskandığın gök filizin dalında
Bahar çiçekleri burulmuş gördüm

Türâbîyim nasıl edem ifade
Bir ömür yaşanmış sade mi sade
Gelenden gidenden fani dünyada
Herkesine bir müddet verilmiş gördüm

SONUÇ

Gerek sanatı ve eserleri gerekse edebi şahsiyetiyle artık günümüzde gittikçe önemini yitirmeye başlayan âşıklık geleneğine hizmet eden ve katkı sağlayan âşıklarımızdan olan Âşık Temel Türâbî, şiirlerinde Türkçe'nin anlam zenginliklerinden bolca istifade etmiştir. Şiirlerinde yalın Türkçe kelimeler kullanan âşık, zaman zaman yerel ifadelere de yer vermiştir. Bunlardan bazıları kartol (patates), gavut (bir çeşit helva), pişi (bir çeşit börek), suvak (sıva) vb.

Şairlerin anlatımlarına güç kazandırmak ve okuyucuyu ile dinleyiciyi etkileyebilmek için başvurdukları yöntemlerden olan benzetmeler ve aktarmalar âşığın şiirlerinde sıkça kullanılmıştır. Kimi zaman âşık kendisini kimi zaman da sevgilisini çeşitli unsurlara benzetmiştir.

Âşık Temel Türâbî'nin şiirleri incelendiğinde daha çok insandan doğaya yapılan aktarma örneklerine rastlanılmıştır. Gönül, felek, bülbül, Anadolu en çok kişileştirilen unsurlardır. Âşık, bu tarz aktarmalar yaparak anlatımını daha güçlü kılmayı amaçlamıştır.

Âşık Temel Türâbî'nin incelenen şiirlerinde doğadaki nesnelere arası aktarmalara rastlanılmamıştır. En çok somutlaştırılan kavramlar hayal, hasret, gam, kaderdir. Şiirlerinde ad aktarmalarının çeşitlerinden olan bütünü söyleyip parçayı kastetme, parçayı söyleyip bütünü kastetme örneklerine de rastlanılmakla birlikte daha çok yerine başka sözcük kullanma yöntemiyle yapılan ad aktarması örneklerine yer verildiği görülmektedir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda âşığın sazı ve sözü kullanmadaki ustalığı ortaya çıkmaktadır. Dilin ona sunduğu tüm imkânlardan yararlanan, kullandığı ifadelerle dile anlam zenginliği katan âşık, âşıklık geleneği içinde önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Halk Şiirimizin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2008). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Alptekin, A.(2002). *Begim Âşık Temel Tûrâbî*. Bursa: Mir Ofset.
- Ayyıldız, M. & Birgören, H. (2014). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürü'nün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri. *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C. 9, 51-71.
- Develioğlu, F, (2006). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Günay, U. (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadağ, M. (1998). *Türk Halk Şiirinde Anlam Çerçevesi*. Balıkesir: Balıkesir Akademi Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Külekçi, N.(2011). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. & vd. (2015). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, M. & vd. (1992). *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saran, Ş. & Soysal, İ. (1998). *Erzurumlu Âşık Temel Tûrâbî*. Bursa: Tunalı Matbaası.
- Taş, H. (2002). *Bursa Folkloru*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Yardımcı, M. (2004). *Başlangıçtan Günümüze Türk Halk Şiiri*. İzmir: Ürün Yayınları.